

Науково-популярні фільми про письменників

Про необхідність застосування кіно в навчальному процесі, зокрема під час вивчення літератури, багато говорилося і писалося. Вже зроблені перші кроки в цьому напрямі.

І саме зараз, коли кіно все більше входить у шкільну практику, перед багатьма вчителями-словесниками постає питання: а які є фільми про українських письменників та їхню творчість і як їх використовувати на уроках та в позакласній роботі з літератури?

Ми не будемо тут говорити про численні художні кінофільми, зроблені українськими кіномитцями за мотивами творів найвидатніших письменників та поетів (такі, наприклад, як «Повія», «Гроза над полями», «Лісова пісня» та ін.) або про фільми біографічні (згадаймо фільми І. Савченка «Тарас Шевченко», І. Кавалерідзе «Григорій Сковорода» та ін.). Їх можна побачити в кінотеатрах.

Але є фільми, в яких художній вимисел та образна система поєднується з іконографічним матеріалом, щоденниками, мемуарами, одним словом, з усім тим, що в художніх стрічках здебільшого залишається поза екраном. Ці фільми потрапляють лише у деякі кінотеатри, а частина з них вже, мабуть, постійно «прописалась» у сейфах кінопрокату. А вони дуже потрібні і викладачам, і учням. Це фільми науково-популярні.

Тарас Шевченко, Іван Франко, Леся Українка, Михайло Коцюбинський, Марко Кропивницький, Ольга Кобилянська... Про їхнє життя, творчу та громадську діяльність розповідають картини, випущені Київською кіностудією науково-популярних фільмів. Зараз створюється картина про Павла Грабовського.

За змістом ці фільми різноманітні. Ми не станемо їх переказувати — про зміст фільму можна догадатися з назви, а щоб ознайомитися з ним докладніше, треба його переглянути. Різноманітні вони і за художнім вирішенням.

Фільми «Іван Франко» (режисер Л. Островська) і «Леся Українка» (режисер Б. Павлов) зроблені відповідно до біографічних фактів, з хронологічного послідовністю епізодів, з широким використанням віршів поетів у виконанні кращих акторів. Завдяки цим фільмам можна побувати в різних місцях країни, пов'язаних з життям поетів, ознайомитися з їхніми листами, неопублікованими творами. Це особливо важливо: адже жоден учитель при всьому своєму бажанні не зможе дати учням цього матеріалу — це можливо тільки в кіно...

У фільмі «Михайло Коцюбинський» (режисер Л. Островська) використані, крім того, інсценування. Але тут здебільшого тільки крупні плани, зняті з почуттям міри. Режисер і оператор будували фільм в основному на іконографічному матеріалі. Вони спробували «оживити» його, якомога більше зацікавити глядача, змусити його повірити в те, що відбувається на екрані. І досягти цього в значній мірі їм пощастило.

У фільмі «Гірська орлиця» (режисер Є. Уваєв), присвяченому Ользі Кобилянській, на екрані вперше у фільмах такого жанру з'являється актриса. Ми не бачимо її обличчя, але постає актриси, її рухи — все це нагадує письменницю, справляє враження її присутності в тому чи іншому епізоді. У картині використано і прийом «оживаючих» сторінок творів письменниці. Глядач бачить постаті людей, про яких розповідає Ольга Кобилянська, чує їхні голоси, стежить за їхніми вчинками. Такі кінематографічні прийоми роблять кожний кадр достовірнішим, емоційнішим.

Окремо хочеться спинитись на фільмах, що відтворюють на екрані величну постать Т. Г. Шевченка. У 1954 році заслужений діяч мистецтв УРСР режисер Л. Островська разом з оператором В. Радченком знімає кінофільм «Шевченко-художник».

У фільмі використано численні малюнки Шевченка, маловідомі його роботи і ескізи. Та основна заслуга авторів фільму полягає в тому, що вони через малюнки зуміли показати становлення Шевченка як художника і громадянина, як великого народного поета свого часу.

1961 року Л. Островська за власним сценарієм поставила фільм «Думи Кобзаря». Епізоди цього фільму вже не відповідають хронологічно фактам біографії поета. Тут підкреслені найтипівіші риси Шевченка-митця і революціонера, увага глядача зосереджена на основних етапах життєвого шляху поета.

І, нарешті, в 1963 році за сценарієм, написаним разом з Д. Копицею, Л. Островська ставить повнометражний кольоровий фільм «Розповіді про Шевченка». Фільм складається з п'яти новел, що відповідають науковій періодизації життя і творчості Т. Г. Шевченка. Кожна новела — це найважливіший період у житті поета: дитинство, петербурзький період, період «трьох літ» і далі. Автори фільму майстерно користуються найрізноманітнішими кінематографічними засобами. Якщо це іконографічний матеріал, — розкрито, що стоїть за скупими рядками документів з державним гербом, за кожним рядком віршів поета, кожною лінією його малюнків. Якщо це натурні зйомки чудової української природи, — кадри розповідають не тільки про її красу, а й про долю людей, що живуть серед неї.

У цьому фільмі беруть участь і актори. Вони знайомлять глядача і з Тарасом, і з дяком-малюром, і з паном Енгельгардтом, і з Сошенком та Брюлловим. Перед глядачем оживають сторінки поеми «Катерина». Запам'ятовується той епізод у фільмі, в якому Катерина кидається з дитиною до офіцера і, зневажена, грубо відштовхнута, кінчає життя самогубством.

У фільмі маємо глибокий взаємозв'язок між віршами поета і екраном, який теж є поетичним і образним. Цей фільм — переклад поезій Шевченка на мову кіно.

Акторська гра та інсценування застосовуються не у всіх фільмах. Зараз кіногрупа, яку очолює режисер Л. Удовенко, в Тобольську провадить зйомки фільму, що розповідатиме про життя, творчість та громадську діяльність П. Грабовського. Фільм буде побудовано виключно на документальних фактах та іконографічному матеріалі.

З творчістю видатних українських письменників, драматургів, поетів знайомлять і такі фільми, як, наприклад, «Амвросій Бучма» (режисер Г. Крикун). Перед глядачем постає чудовий майстер української сцени. Фільм розповідає про яскраві сторінки його біографії, показує ряд художньо завершених образів, створених видатним актором. Хронікальні кадри, використані у фільмі, дають змогу глядачеві побачити Бучму в спектаклях найвидатніших українських драматургів — в «Украденому щасті» І. Франка, «Макарі Діброві» О. Корнійчука та ін.

Цікавий також фільм режисера Ф. Іващенко «Українські радянські художники». Він знайомить з творами старшого покоління українських митців. На екрані змінюються полотна дванадцяти найвидатніших представників цієї плеяди: Самокиша, Прохорова, Шовкуненка, Волокідина, Кричевського та ін.

«Співець народу» — фільм режисера Ф. Соболева про композитора М. В. Лисенка. Чарівні мелодії композитора, що органічно вплітаються в тканину фільму, переносять нас у минуле України. Разом з композитором ми ще раз зустрічаємось на екрані з багатьма українськими і російськими митцями.

Названі фільми — різноманітні. Але в них є й спільні риси, які об'єднують їх в один жанр, що за звичкою та за відсутністю більш вдалого терміна зветься «біографічним». Всі ці фільми поєднують в собі мистецтво і науку. Мистецтво — зрозуміло чому. А науку — тому, що їх не можна створити без ретельного вивчення і відбору матеріалу, без копіткої праці з архівною та мемуарною літературою, без пошуків нових фактів та нового підходу до вже відомого, без справжньої, дослідницької роботи. В авторів цих фільмів є щось від чарівників: адже вони можуть відтворити на екрані образ людини, якої вже давно немає серед нас.

Ці фільми конче потрібні у школах, у народних університетах, у численних гуртках. Вони повинні бути у фільмотеках при навчальних закладах, регулярно демонструватись (може, на спеціальних сеансах, про які заздалегідь варто попереджати глядачів — учнів і викладачів) у кінотеатрах і по телебаченню. Адже це дуже важливо для виховання культурної, всебічно розвиненої людини.

В. С. ЛУТАЄНКО